

Typology of Other Identity Maker from the Perspective of Ayatollah Khamenei; During the Years 2013- 2023

Shohreh Pirani *

Email: sh.pirani@shahed.ac.ir

Mahdieh Rajabi Esfanjani **

Email: Mahdieh.rajabi@shahed.ac.ir

Received: 2023/07/15

Revised: 2023/09/09

Accepted: 2023/10/09

Doi: 10.22034/RJNSQ.2023.407150.1501

 20.1001.1.1735059.1402.24.95.3.1

Abstract:

The root of identity, which means he, indicates the fact that identity is not created except in relation to and reaction to others who create identity. In the sense that until a person cannot understand otherness and does not reach a correct otherness, he will not be able to draw the boundaries of his social and personal identity. From this point of view, the Islamic world is also required to recognize its other identity-maker in order to separate the flow of truth from falsehood, and draw and establish its original identity through otherness. In this regard, the aim of the current research is to typology of the others who create identity from the perspective of Ayatollah Khamenei and to answer the question, "What is the other identity maker from the perspective of Ayatollah Khamenei during the years 2013 to 2023?" In order to achieve this purpose, the research information was collected by the library method and by using the text of the statements available on the site of the Office of the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei; The data was analyzed using thematic analysis method; The type of correlation and connection of themes is shown using the theme network method; And MAXQDA software was used for data coding. The result of coding is the extraction of 234 basic themes, which are integrated under 14 organized themes, and an overarching theme with the title of identity maker. The findings show that Ayatollah Khamenei has explained most about the other identity maker regarding the other identity maker for the national identity.

Keywords: Identity, Other Identity, Ayatollah Khamenei, Theme Analysis, MAXQDA.

---

* Assistant Professor, Department of Political Science and Islamic Revolution Studies, Shahed University, Tehran, Iran (Corresponding Author).

** Ph.D. Student of Political Studies of Islamic Revolution, Shahed University, Tehran, Iran.

گونه‌شناسی دگر هویت‌ساز از منظر آیت‌الله خامنه‌ای طی سال‌های ۱۴۰۲-۱۳۹۲

نوع مقاله: پژوهشی

شهره پیرانی*

E-mail: sh.pirani@shahed.ac.ir

مهديه رجبي اسفنجاني**

E-mail: Mahdiah.rajabii@shahed.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۴/۲۴ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۶/۱۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۷/۱۷

چکیده

ریشه‌ی هویت که هو، به معنی او است، نشانگر این حقیقت است که هویت ساخته نمی‌شود مگر در ارتباط و واکنش به دیگران هویت‌ساز. به این معنا که تا فرد نتواند دگربودگی را درک کند و به غیریت‌سازی صحیحی نرسد، نخواهد توانست حدود مرز هویت اجتماعی و فردی خود را ترسیم کند. از این جهت، بر جهان اسلام نیز فرض است تا برای جدایی جریان حق از باطل، دگر هویت‌ساز خویش را شناخته و با غیریت‌سازی، هویت اصیل خود را ترسیم و تثبیت کند. در این راستا، هدف پژوهش حاضر گونه‌شناسی دگر هویت‌ساز از منظر آیت‌الله خامنه‌ای و پاسخ به این پرسش است که «دگر هویت‌ساز از منظر آیت‌الله خامنه‌ای طی سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۴۰۲ چه بوده است؟» برای نیل بدین منظور، اطلاعات پژوهش به روش کتابخانه‌ای و فیش‌نویسی و با استفاده از متن بیانات موجود در سایت دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای جمع‌آوری شده است. داده‌ها با استفاده از روش تحلیل مضمون مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و نوع همبستگی و ارتباط مضامین با استفاده از روش شبکه‌ی مضمون نشان داده شده است و برای کدگذاری داده‌ها نیز از نرم‌افزار MAXQDA استفاده شده است. حاصل کدگذاری، استخراج ۲۳۴ مضمون پایه است که ذیل چهارده مضمون سازمان‌دهنده و مضمون فراگیر دگر هویت‌ساز ادغام شده است. یافته‌ها نشانگر آن است که آیت‌الله خامنه‌ای بیشترین تبیین در مورد دگر هویت‌ساز را در خصوص دیگران هویت ملی داشته‌اند.

کلیدواژه‌ها: هویت، دگر هویت‌ساز، آیت‌الله خامنه‌ای، تحلیل مضمون، نرم‌افزار مکس کیودا.

* استادیار علوم سیاسی دانشگاه شاهد. تهران، ایران (نویسنده مسئول).

** دانشجوی دکتری مطالعات سیاسی انقلاب اسلامی دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

مقدمه و طرح مسئله

هویت که در ارتباط و تعامل با سؤال «من کیستم؟» است، واژه‌ای پربسامد در ادبیات محاوره و علمی است که مفاهیمی نظیر من فاعلی، من مفعولی، ادراک از خود و... را می‌توان در دامنه‌ی معنایی مصطلح آن جای داد (ابراهیمی، ۱۳۹۰: ۳۳).

از آنجاکه در هویت‌یابی و هویت‌سازی شناساندن خود به «دیگران» مهم است، می‌توان شناخت «دیگران» یا «دگر هویت‌ساز» در عرصه‌ی اجتماعی را موجب ظهور و بروز هویت دانست. بر این اساس، هویت تعریف نمی‌شود مگر آنکه حدود و مرز «خود» و «دگر» مشخص شود. بر این اساس، هویت چه فردی باشد چه جمعی، یک امر اجتماعی است؛ به این معنا که هر فرد یا جمع و جامعه‌ای برای تعریف هویت خود نیاز به شناخت دگر ناظر به آن هویت دارد و تا زمانی که دگر هویت‌ساز به درستی بازنمایی نشود، هویت‌ها نیز به درستی شناخته نشده و حتی ممکن است به بحران هویت و یا خلط هویتی و یا به دگرسازی درون‌هویتی منجر شود.

با انقلاب اسلامی، هویت جدیدی در عرصه‌ی جهانی تعریف شد که منجر به جابه‌جایی مرزهای هویت و دگربودگی شد. ره‌آورد این هویت جدید، دگران هویت‌ساز جدید بود؛ دگرانی که احیای این هویت در تضاد با منافع آنان بوده است؛ لذا در طول سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی، تمام هم‌تشان را برای استحاله و انحراف این هویت به کار بسته‌اند؛ اما «امام بزرگوار در مراحل مختلف انقلاب اسلامی همواره تلاش کردند با حفظ حریم هویت انقلاب اسلامی، مانع از کج‌روی و گمراهی و نفوذ عناصر بیگانه شوند که این روش درس بزرگی برای ماست» (حسینی خامنه‌ای، بیانات در ۱۳۸۷/۰۳/۰۱ به نقل از رهبر و رجبی، ۱۳۹۷: ۷۹).

اینک مسائل جدید پیش آمده و ظهور و بروز جریان‌ها و جنبش‌های اخیر، تعریف و تبیین به‌روز شده و منطبق با مسائل روز جامعه را از جایگاه «خود» و «دگر» ضروری کرده است؛ چراکه شناخت ضابطه‌ها و معیارهایی که آیت‌الله خامنه‌ای در مواجهه با مسائل جدید، برای تعریف دگران هویتی به کار بسته‌اند، تبیین‌گر ابعاد و شاخص‌های جدیدی در این زمینه است که از یک‌سو، افشاگر شکاف بین «خود» و «دگر» و از سوی دیگر، تعریف‌گر مصادق‌های عینی دگران هویت‌ساز است که ماحصل آن نیز نفی و طرد دگران هویت‌ساز و تثبیت و تحکیم هویت اصیل مدنظر گفتمان انقلاب اسلامی است.

ضرورت و اهمیت تبیین این موضوع ناشی از آن است که معیار تعریف دگر هویت ساز و مصادیق حاصل از این تعریف، علاوه‌بر آنکه مبنای تعریف خود است، از

دگرسازی درونی و احیاناً خوددگرسازی جلوگیری کرده و طریقه‌ی غیریت‌سازی و کنش و واکنش بین خود و دگر هویت‌ساز را تعیین می‌کند و درنهایت، چشم‌انداز راه برون‌رفت از بحران هویت را بیان می‌کند.

بر این اساس، پژوهش حاضر سعی دارد با تحلیل مضمون بیانات حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در بازه‌ی زمانی فروردین ۱۳۹۲ تا خرداد ۱۴۰۲ که زمان نگارش پژوهش است، مفهوم و مصادیق دگر هویت‌ساز را از منظر ایشان احصا کند. در این راستا، پژوهش خواستار پاسخ به این سؤال اصلی است که «دگر هویت‌ساز از منظر آیت‌الله خامنه‌ای طی سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۴۰۲ چه بوده است؟»؛ تا با مبنا قرار دادن این دگران، بتوان یک حدومرز منطبق با گفتمان انقلاب اسلامی برای هویت فردی و اجتماعی واقعی خویش ترسیم کرد و «هویت» و «دگر هویت‌ساز» را موردسنجش قرار داد.

پیشینه پژوهش

آثار متعددی با موضوع هویت در اندیشه‌ی آیت‌الله خامنه‌ای به نگارش درآمده است. هیچ‌یک از این پژوهش‌ها به صورت مستقل و متمرکز دگر هویت‌ساز از منظر ایشان را بررسی نکرده است؛ اما در خلال بحث و نتیجه‌گیری برخی از این آثار، اشاره‌ای به دگران هویت‌ساز موردنظر در پژوهش حاضر (اما نه دقیقاً با این عنوان) شده است. غفاری (۱۳۹۰) در پژوهش خویش تلاش دارد بر پایه‌ی اندیشه و دیدگاه‌های آیت‌الله خامنه‌ای، نشان دهد ریشه‌ی اصلی مسائل خاورمیانه، چالش هویت اسلامی ملت‌ها با ما، ماهیت خودکامه‌ی دولت‌های عرب در منطقه است که می‌توان آن را دگر هویت اسلامی دانست. در پایان‌نامه‌ی احمدلو (۱۳۹۲)، ظلم‌ستیزی، سازش‌ناپذیری و دشمن‌شناسی، مؤلفه‌های بعد سیاسی هویت اسلامی در اندیشه‌ی آیت‌الله خامنه‌ای را تشکیل داده است که در ذیل آن دشمنان جمهوری اسلامی، استکبار و در رأس آن‌ها آمریکا و رژیم صهیونیستی، تهدید برای بعد سیاسی هویت اسلامی محسوب شده‌اند که می‌توان آن را به نوعی، دگر هویت‌ساز برای بعد سیاسی هویت اسلامی در نظر گرفت. مقاله‌ی شمسینی‌غیاثوند و صادقی (۱۳۹۵) مؤلفه‌های هویت سیاسی را در گفتمان آیت‌الله خامنه‌ای احصا کرده است.

از بین مؤلفه‌های استخراج‌شده، مؤلفه‌های سلبی استکبارستیزی، شناخت دشمن و تفرقه‌افکنی را می‌توان به نوعی دگرساز تلقی کرد. خرمشاد و همکاران (۱۳۹۶) با انتخاب اسلام‌گرایی به عنوان جریان مؤثر در تاریخ معاصر ایران، به استخراج الگوی

گفتمان هویت ملی منطبق بر اندیشه‌ی شهید مطهری و آیت‌الله خامنه‌ای پرداخته‌اند. طبق یافته‌های پژوهش، دگرهای گفتمان هویت ملی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای تا سال ۱۳۹۶ عبارت‌اند از: فرهنگ غیراسلامی، استعمار فرهنگی، تهاجم فرهنگی، زبان مهاجم، ناسیونالیسم منفی، خودفراموشی، ناسیونالیسم افراطی، ملی‌گرایی افراطی، بی‌اعتنایی به تاریخ، ضدولایت‌فقیه، حکومت‌های غیردینی و غیرصالح، سکولاریسم، ضدانقلاب و بزک‌کردن چهره‌ی امریکا. افتخاری و پناهی (۱۳۹۸) تأثیر چالش‌های هویتی در دهه‌ی چهارم انقلاب بر امنیت اجتماعی جمهوری اسلامی ایران را با تأکید بر رهنمودهای آیت‌الله خامنه‌ای بررسی کرده‌اند. در این پژوهش که از روش تحلیل مضمون و نرم‌افزار MAXQDA استفاده شده است، «چالش هویت ایرانی - اسلامی»، «چالش هویت انقلابی» و «چالش هویت ملی» به‌عنوان مدخل بحث چالش‌های هویتی دهه‌ی چهارم انقلاب انتخاب شده و مؤلفه‌های تأثیرگذار بر امنیت اجتماعی به‌صورت تأثیر مثبت و منفی استخراج شده است. طبق یافته‌های پژوهش، می‌توان چالش‌های هویتی تأثیرگذار بر امنیت اجتماعی با بار منفی را به‌نوعی دگر هویت‌ساز دانست؛ ازجمله ترویج سبک زندگی غربی، نگاه حاشیه‌ای به فرهنگ، عدم خودباوری نخبگان و مسئولان و غیره. آقاسی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهش خود، هویت فرهنگی در اندیشه‌ی آیت‌الله خامنه‌ای را تحلیل مضمون کرده‌اند. از میان مضامین پایه‌ی استخراج‌شده «استکبارستیزی» و «عدم وابستگی و غربی شدن» را می‌توان در ارتباط با دگر هویت‌ساز مدنظر پژوهش حاضر قلمداد کرد. منشی‌زادگان و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهش خویش، گفتمان استکبارستیزی مدنظر آیت‌الله خامنه‌ای را استخراج کرده‌اند. در این پژوهش، دگر هویت‌ساز تحت عنوان «غیرسازنده» آمده است. یافته‌های پژوهش نشانگر آن است که امریکا به‌عنوان شیطان بزرگ، غیرسازنده‌ی هویت اسلام سیاسی ایرانیان است؛ که طرد و به حاشیه راندن آن تحکیم‌بخش هویت انقلابی و دینی ایرانیان خواهد بود. کریمی‌فرد (۱۴۰۱) در پژوهش خود که به تبیین معنایی - هویتی الگوی پیشرفت اسلامی - ایرانی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای پرداخته است، غرب به‌خصوص «گفتمان غربی توسعه» را به‌عنوان مؤلفه‌هایی که غیریت‌سازی با آن منجر به بازتعریف مرزهای هویتی ایران خواهد شد، دانسته است.

نوآوری پژوهش پیش رو آن است که سعی دارد با بهره‌گیری از مفهوم هویت مبتنی بر دگر هویت‌ساز، تمام دگران هویت‌ساز مطرح‌شده در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای در بازه‌ی زمانی فروردین ۱۳۹۲ تا خرداد ۱۴۰۲ را به روش تحلیل مضمون و با استفاده از

نرم‌افزار MAXQDA استخراج کند. با مطالعه‌ی صورت‌گرفته از یک‌سو، هر چیز که طرد و نفی آن تثبیت‌گر مرزهای هویتی است و ازسوی دیگر، عوامل تهدیدکننده‌ی هویت و خودبودگی، که قصد جابه‌جایی مرزهای هویتی را برای جامعه‌ی ایرانی - اسلامی دارد احصا شده و در قالب نمودار نشان داده شده است.

تعاریف و چهارچوب مفهومی

۱- هویت: هویت در لغت به معنای شخصیت، ذات و حقیقت چیزی (معین، ۱۳۷۶: ۵۲۲۸؛ به نقل از قلی‌پور، ۱۳۸۹: ۱۳) و در اصطلاح، پاسخی است که فرد در مواجهه با سؤال «من کیستم؟» می‌دهد. این پاسخ معمولاً مجموعه‌ای از خصوصیت‌ها و ویژگی‌های تاریخی، اجتماعی، فرهنگی و... است که مسبب شناسایی فرد از فرد، گروه از گروه، فرهنگی از فرهنگ دیگر و یا یک اقلیت از اقلیت دیگر شود (سلگی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۹۹). بر این مبنا، می‌توان گفت این هویت است که به فرد یا گروه معنا می‌دهد تا بتوانند من و مای جمعی گروهی‌شان را تعریف کرده و به یک خویش‌شناسی دست یابند (آجیلی، ۱۳۹۷: ۱)؛ این خویش‌شناسی بر یک بن‌مایه استوار است که می‌تواند سرزمین مشترک، نژاد مشترک، دین مشترک، تاریخ مشترک و... باشد؛ بنابراین، می‌توان چنین نتیجه گرفت که هویت در مرتبه‌ی اول شناختن خود و سپس شناساندن خود به دیگران است (بیدارمنش، ۱۳۸۹: ۱۲۵).

۲- دگر هویت‌ساز: روی دیگر سکه‌ی هویت، ضدیت یا غیریت است که در نمادها و تعبیر گوناگون از جمله «غیر»، «دگر»، «بیگانه»، «مخالف»، «رقیب» و «دشمن» و در اندیشه‌ی اسلامی اعم از «کافر»، «مشرک»، «منافق» و «طاغوت» تجلی یافته و نشانگر بعد سلبی هویت یعنی جداکننده و تمایزدهنده‌ی خود از دیگری نیز است (برزگر، ۱۳۷۹: ۱۳۵). دگر هویت‌ساز در این پژوهش از دو منظر موردتوجه بوده است؛ در مرتبه اول، هر چیزی که طرد و به حاشیه راندن آن موجب برجسته شدن مرزهای خودبودگی باشد و در مرتبه‌ی دوم، هر آنچه تهدیدگر هویت باشد و قصد جابه‌جایی مرزهای خودبودگی را داشته باشد.

۳- هویت‌سازی دگربنیاد: مفهوم ساخت‌بندی هویت نشانگر آن است که هویت چگونه از طریق تمایز و تفاوت پی‌ریزی شده و ثبات می‌یابد؛ ازاین‌رو، «غیریت‌سازی» یا «دگرسازی» یک متغیر و پیش‌شرط اساسی برای هویت‌سازی است که ماهیتی رابطه‌ای به هویت داده است. به این معنا که ساخت‌یابی هویت مشروط بر ارتباط با دگر است. البته

این رابطه لزوماً رابطه‌ی «دوست/ دشمن» نیست و می‌تواند بر پایه‌ی دوگانه‌های دیگر نظیر «سفیدپوست/ سیاه‌پوست»، «زن/ مرد» و امثال آن ایجاد شود؛ تنها در صورتی این رابطه خصمانه خواهد بود که تعریف «دگر» به گونه‌ای باشد که تهدیدگر هویت ما محسوب شود (منشادی و بهرامی‌عین‌القاضی، ۱۳۹۵: ۲۳). در خصوص هویت‌سازی دگربنیاد باید دانست که همه‌ی ایدئولوژی‌ها چون غیریت‌پرداز و یا به عبارتی، دگرسازند، هویت‌ساز نیز هستند. در سایه‌ی همین ایدئولوژی‌ها بوده است که خویش‌شناسی‌ها و هویت‌های قومی، ملی، مذهبی، زبانی و... شکل گرفته و قوام یافته است. ایجاد هر هویتی در عین حال به معنی ایجاد مرز و حصار است. در نهایت، هویت همچون خانه‌ای در بسته تصور می‌شود که دگران را در آن راهی نیست (نظری، ۱۳۸۵: ۱۱۵). به تعبیر دیگر، هویت ساخته نمی‌شود مگر آنکه در ذیل تفاوت و تمایز، حدود و مرز «خود» و «دگر» مشخص باشد.

۴- نظریه‌های تبیین‌کننده‌ی هویت‌سازی دگربنیاد: از میان نظریه‌های نظریه‌پردازان علوم اجتماعی، کسانی هستند که نقش «دگر» در هویت‌سازی را برجسته کرده‌اند. به عنوان نمونه، هویت ایدئولوژیک آلتوسر که قرار گرفتن فرد خارج از ساختارهای جامعه را دگرشدگی معرفی کرده است؛ هویت قومی بارث که وجود تفاوت در میان گروه‌ها و قومیت‌های مختلف را دگرساز دانسته است؛ هویت گروهی تاجفل که درون‌گروه مشابه و برون‌گروه متفاوت را معیار شناخت خود و دگر تعریف کرده است و نیز نظریه‌ی استوارت هال که در ذیل گفتمان غرب و بقیه، شناخت خود و یا هویت‌یابی، با شناخت دگر و با نگاه تنگ نفی، اثبات شده است (رجبی‌اسفنجانی، ۱۳۹۹: ۵۵). در این بین، هویت دگربنیاد حاصل از گفتمان‌ها که در ذیل نظریه‌ی گفتمان ارنست لاکلاو و شانتال موف ارائه شده است، توجه پژوهشگرانی که به هویت‌سازی دگربنیاد پرداخته‌اند را به خود جلب کرده است. بنا به عقیده‌ی آن‌ها، هویت‌ها گفتمانی‌اند و در نتیجه‌ی تنازع گفتمانی شکل می‌گیرند (امیدی و احمدی‌نژاد، ۱۳۹۷: ۲۳). به این معنا که در هر جامعه‌ای معمولاً تعدادی از گفتمان‌ها وجود دارند که هر یک در تلاش هستند از طریق بازنمایی مرزهای هویتی و با فرایند دگرسازی به مقام هژمون رسیده و با سرکوب و در حاشیه قرار دادن گفتمان‌های دیگر، هویت خویش را تثبیت کنند (بهرزلیک، ۱۳۸۵: ۴۱؛ به نقل از رجبی‌اسفنجانی، ۱۳۹۹: ۴۸)؛ به این ترتیب، گفتمان‌ها بر مبنای ایدئولوژی خاص خود، با بازنمایی مثبت و برجسته کردن «خود» و با طرد و بازنمایی منفی «دگران» هویت‌یابی و هویت‌سازی کرده و ذهنیت، کردار و رفتار سوژه را در قالب دو قطب «ما» و «آن‌ها» سامان می‌دهند (اکوانی، ۱۳۹۱: ۲۹).

روش‌شناسی

روش انجام پژوهش حاضر کیفی است. از آنجاکه پژوهش به دنبال کشف مضامین مرتبط از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای است، به لحاظ ماهیت در ذیل پژوهش‌های اکتشافی قرار گرفته و به لحاظ نوع کاربردی است؛ چراکه نتیجه‌ی آن می‌تواند در راهبردها و سیاست‌گذاری‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی مؤثر واقع شود. داده‌های اولیه‌ی پژوهش، متن بیانات موجود در سایت دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای است که به روش کتابخانه‌ای و با استفاده از فیش‌نویسی گردآوری شده است. قلمرو زمانی پژوهش، بیانات موجود از سال ۱۳۹۲ تا خردادماه سال ۱۴۰۲ است که زمان نگارش پژوهش است. به‌منظور تحلیل و پردازش داده‌ها و برساخت دگران هویت‌ساز از تحلیل مضمون و برای نشان دادن نوع و کیفیت همبستگی و ارتباط مضامین از رویکرد «شبکه‌ی مضمون» بهره گرفته شده است. جهت کدگذاری داده‌ها نیز از نرم‌افزار MAXQDA نسخه‌ی ۲۰۲۰ استفاده شده است.

۱- فرایند تحلیل شبکه‌ی مضمون

همان‌طور که در نمودار زیر آمده است، فرایند تحلیل شبکه‌ی مضمون شامل سه مرحله، شش گام و بیست اقدام است. باید توجه داشت که این فرایند سه‌مرحله‌ای و رایج، تنها راه تحلیل مضمون نیست؛ از این‌رو، پژوهشگر می‌تواند با توجه به ماهیت پژوهش، از روش خاص خودش استفاده کند (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۵۱).

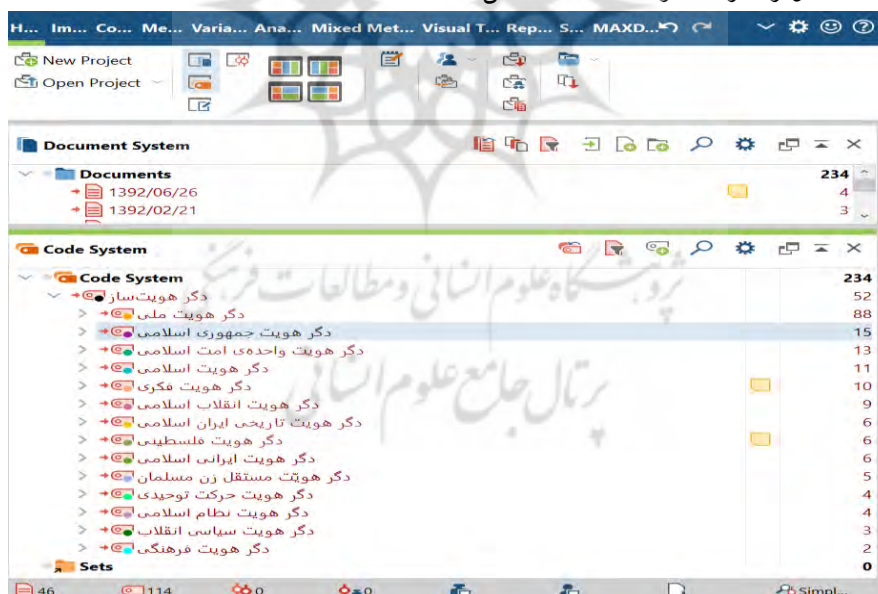
نمودار ۱. فرایند تحلیل شبکه‌ی مضمون

تجزیه و تحلیل دگر هویت ساز از منظر آیت الله خامنه‌ای

۱- مرحله‌ی اول: تجزیه و توصیف متن

در این مرحله براساس سؤال اصلی پژوهش ابتدا واژه‌ی هویت از سایت دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای جست‌وجو شده است. حاصل جست‌وجو ۱۱۵۹ بار تکرار این واژه در سایت بود. با محدود کردن جست‌وجو به بیانات و بازه زمانی از سال ۱۳۹۲ تا خردادماه ۱۴۰۲، تعداد تکرار به ۲۶۴ بار کاهش یافت. پس از مرتب‌سازی نتایج بیانات، مطالعه‌ی اولیه‌ی داده‌ها آغاز شد. در مطالعه‌ی اولیه که هدف، آشنایی با متن و ایده‌یابی اولیه در باب کدگذاری است، مبنای جست‌وجوی دگر هویت‌ساز، آن بندهایی در نظر گرفته شده است که واژه‌ی هویت در آن قرار داشت. بر طبق نتایج حاصل از مطالعه‌ی اولیه‌ی داده‌ها، در ۵۲ مورد از بیانات، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای به دگر هویت‌ساز اشاره داشته‌اند. هم‌زمان با یافتن بندهای منتخب از بیانات، کدگذاری نیز انجام شده و در همان مرحله، داده‌های کدگذاری شده که نشانگر دگر هویت‌ساز نوع خاصی از هویت بود، ذیل همان هویت مرتب شد. در واقع، در این پژوهش مرحله‌ی جست‌وجو و شناسایی مضمون هم‌زمان با کدگذاری انجام شده است. تصویر زیر بیانگر اطلاعات حاصل از کدگذاری است.

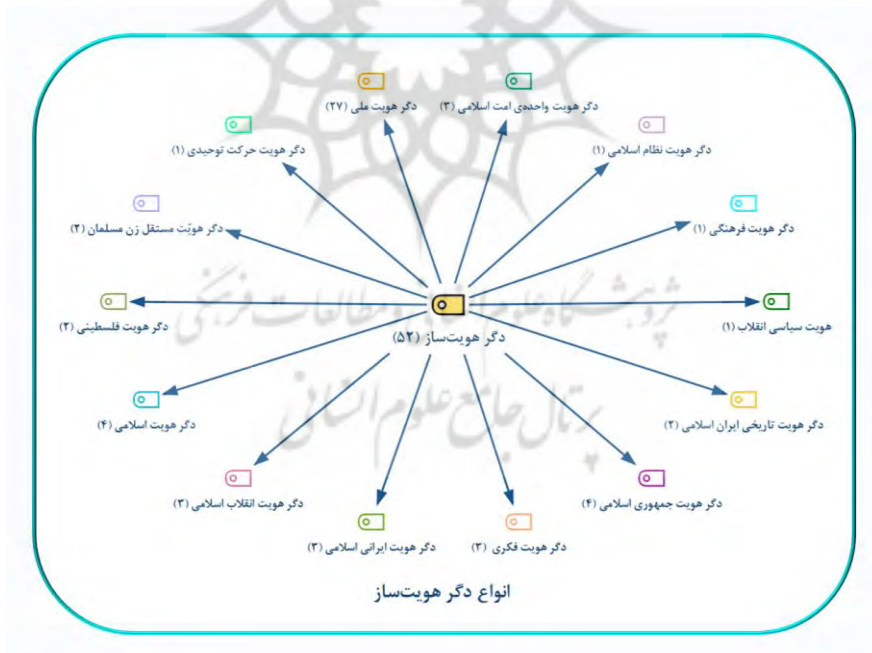

تصویر ۱. اطلاعات حاصل از کدگذاری

با توجه به نتایج حاصل از کدگذاری و مرتب کردن آن‌ها در ذیل مضامین، در مجموع ۲۳۴ دگر یا به عبارتی، کد یا مضمون پایه در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای شناسایی شده است که در ذیل چهارده مضمون سازمان‌دهنده مرتب شده و در نهایت، تحت مضمون فراگیر دگر هویت‌ساز نظام‌مند شده‌اند. اعداد نوشته‌شده مقابل هر مضمون نشانگر کدهای مرتب‌شده در ذیل آن مضمون است.

۲- مرحله‌ی دوم: تشریح و تفسیر متن

کدهای استخراج‌شده از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای در ذیل چهارده مضمون دسته‌بندی شده‌اند. هرکدام از مضمون‌ها مربوط به یک دگر هویت‌ساز است. در دسته‌بندی کدها، این امکان وجود داشت که برخی از مضمون‌ها در ذیل مضمون دیگر قرار بگیرند؛ اما در ایجاد مضمون‌ها سعی بر آن بوده است که دخل و تصرفی از سوی نویسنده نشود و همان نوع هویتی که در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای بدان اشاره شده است، برای نام‌گذاری انتخاب شود. انواع دگر هویت‌ساز از منظر آیت‌الله خامنه‌ای در دهه‌ی اخیر در نمودار زیر آمده است. اعداد نمودار نشانگر فراوانی بیاناتی است که دگر هویت‌ساز ناظر به آن، در آن بیانات آمده است.

نمودار ۲. دسته‌بندی انواع دگر هویت‌ساز از منظر آیت‌الله خامنه‌ای در دهه‌ی اخیر

۲-۱- دگر هویت سیاسی انقلاب

آیت‌الله خامنه‌ای در راستای تبیین دگر هویت سیاسی انقلاب اسلامی عبارت قرآنی «لا تَظْلَمُونَ وَ لَا تُظْلَمُونَ» را اصل و ارزش هویت‌ساز هویت سیاسی انقلاب دانسته و بر این عقیده‌اند که هر کسی بر این ارزش ایستادگی کند مبعوض دشمنان نظام اسلامی خواهد بود. ایشان با اشاره به عالم دیپلماسی، در واقع دگر هویت سیاسی انقلاب را دشمنی دشمنان نظام اسلامی دانسته‌اند که با استفاده از حرب‌های مذاکره، توسط سیاستمداران غربی انجام می‌شود (حسینی خامنه‌ای، بیانات در ۱۳۹۲/۰۶/۲۶).

۲-۲- دگر هویت ملی

از بین کدهای استخراج‌شده، بیشترین تعداد کد مربوط به دگر هویت ملی است که نشانگر اهمیت هویت ملی در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای است. کدهای مربوط به دگر هویت ملی در ذیل ۳۶ مضمون فرعی دسته‌بندی شده‌اند.

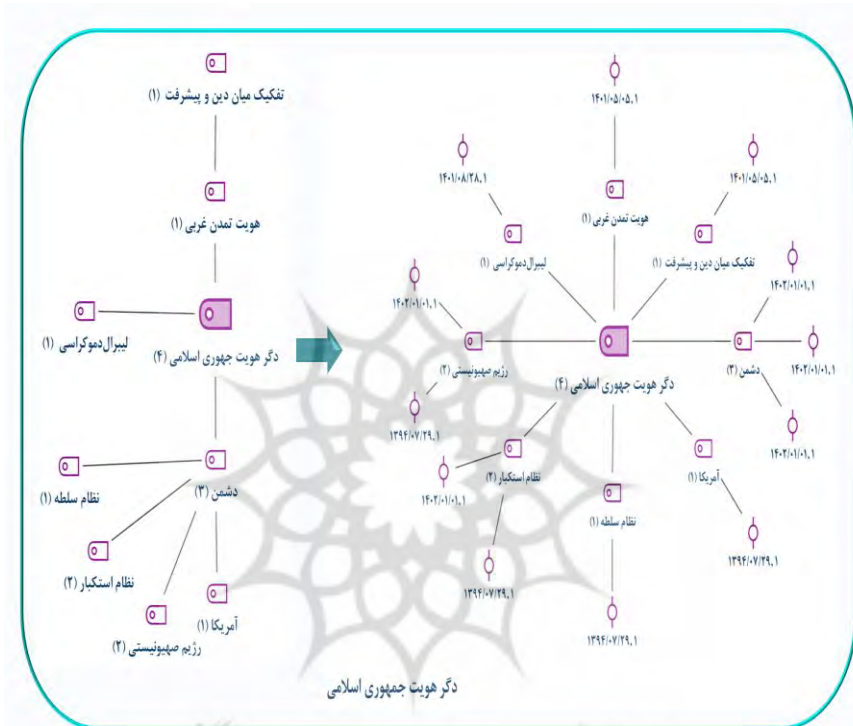
۲-۳- دگر هویت تاریخی ایران اسلامی

آیت‌الله خامنه‌ای هویت تاریخی ایران را ایران اسلامی دانسته‌اند که ورود تجدد، اندکی قبل از حکومت پهلوی و در دوره‌ی پهلوی را به‌عنوان دگر اصلی این هویت طرح کرده‌اند. ایشان تجدد را از بین‌برنده‌ی داشته‌های معنوی و هویت تاریخی عمیق ملت ایران دانسته‌اند که در نهایت، منجر به روبه‌عقب رفتن و مرگ تمدنی برای ملت ایران شده بود. همچنین، ایشان انقلاب اسلامی را جهادی دانسته‌اند که هدفش این بود که کشور را از هاضمه غرب، از زیر دست‌وپای فرهنگ معوج و غلط غربی و از زیر تسلط سیاسی و نظامی غرب بیرون بکشد تا با استقلال، هویت تاریخی ایران را احیا کند (حسینی خامنه‌ای، بیانات در ۱۴۰۱/۱۰/۱۹؛ ۱۳۹۹/۰۳/۱۴). با توجه به بیانات آیت‌الله خامنه‌ای در خصوص هویت تاریخی ایران اسلامی می‌توان تجدد، تسلط سیاسی غربی، تسلط نظامی غربی و فرهنگ غربی را به‌عنوان دگر هویت تاریخی ایران اسلامی دانست.

۲-۴- دگر هویت جمهوری اسلامی

طبق کدهای استخراج‌شده، آیت‌الله خامنه‌ای در چهار مورد از بیانات، دگر هویت‌ساز جمهوری اسلامی را تبیین کرده‌اند. ایشان در بیانات خویش، دشمنان شامل نظام سلطه، نظام استکبار، امریکا و رژیم صهیونیستی را به‌عنوان دگر هویت جمهوری اسلامی معرفی کرده‌اند؛ اما در بیانات اخیر (۱۴۰۱) این دگرشناسی بیشتر معطوف به دگری بوده است که ماهیت نرم و اندیشه‌ای دارد. ایشان لیبرال‌دموکراسی را دگر هویتی جمهوری اسلامی دانسته‌اند؛ چراکه منطق لیبرال‌دموکراسی که بر پایه‌ی نفی دین بنا شده بیش از سیصد سال است که راهبرد اروپایی‌ها و سپس امریکایی‌ها بوده و جمهوری

اسلامی که بر پایه‌ی دین و مردمی بودن بنا شده در مقابل این منطق غرب ایستاده است. همچنین، هویت تمدنی غرب که نقطه‌ی مرکزی و اصلی آن تفکیک میان دین و پیشرفت است را نیز به‌عنوان دگر جمهوری اسلامی بیان کرده‌اند (حسینی خامنه‌ای، بیانات در ۱۳۹۴/۰۷/۲۹؛ ۱۴۰۱/۰۵/۰۵؛ ۱۴۰۱/۰۹/۲۸؛ ۱۴۰۲/۰۱/۰۱).

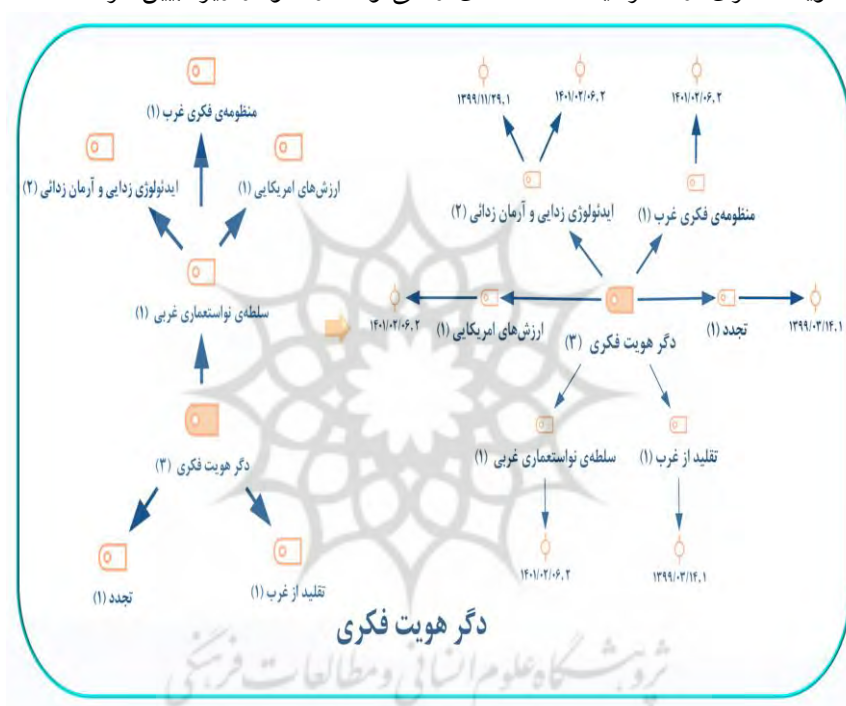

نمودار ۳. دگر هویت جمهوری اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای

۲-۵- دگر هویت فکری

آیت‌الله خامنه‌ای در بیانات سه سال اخیر خویش، هویت فکری را در مقابل نفوذ فکری غرب وارد ادبیات گفتمانی انقلاب اسلامی کرده‌اند. ایشان زیربنای فکری مستحکم را برای یک ملت هویت‌بخش دانسته و بر این عقیده‌اند که زیربنای فکری اصیل و مستحکم ملت ایران که از اسلام گرفته شده است، عامل اصلی انقلاب اسلامی و در نتیجه، دشمن اصلی سلطه‌گران بوده است؛ بنابراین، نظام سلطه و استکبار در صدد است با ایدئولوژی‌زدایی، این هویت فکری مستحکم را از ملت‌ها بگیرد. ایشان در تبیین ایدئولوژی‌زدایی غرب از آن به‌عنوان «سلطه‌ی نواستعماری غربی» یاد می‌کنند که

درصد است با از بین بردن تفکر، ارزش‌ها و هویت ملت‌ها، آن‌ها را به تقلید مطلق بدون فکر از غرب مجاب کند. ایدئولوژی زدایی بر این مبنا یعنی مبانی اندیشه‌ای و رویکردهای تاریخی و ملی و گذشته‌ی یک کشور و ملت تحقیر شود تا بدان‌جا که منظومه فکری غرب به‌خصوص آمریکا جایگزین هویت فکری با زیربنای اسلام ملت‌های مسلمان گردد (حسینی خامنه‌ای، بیانات ۱۳۹۹/۰۳/۱۴؛ ۱۳۹۹/۱۱/۲۹؛ ۱۴۰۱/۰۲/۰۶)؛ بنابراین، دگر هویت فکری از منظر آیت‌الله خامنه‌ای را می‌توان در نمودار زیر تبیین کرد.

نمودار ۴. دگر هویت فکری از منظر آیت‌الله خامنه‌ای

۲-۶- دگر هویت ایرانی اسلامی

آیت‌الله خامنه‌ای تهاجم فکری و فرهنگی و تبلیغی و رسانه‌ای دشمنان، تمدن شرق و غرب و درنهایت، تجدد را به‌عنوان دگر هویت ایرانی اسلامی قلمداد کرده‌اند. ایشان بر این باورند که دشمنان نه امروز بلکه از چند دهه‌ی پیش، هویت و شخصیت و باور و رفتار و سبک زندگی اسلامی ایرانی مردم به‌خصوص جوانان را هدف قرار داده و با شیوه‌ها و ابزارهای متکی به فناوری‌های ارتباطی و رسانه‌ای، اعم از هنر و سینما و

فضای مجازی و غیره، در صدد تهی کردن انقلاب از عقبه‌ی دینی و ایمانی و مردمی آن هستند. در مقابل این هجمه‌ی دشمن، تنها نسلی می‌تواند استقامت کند که خودساخته است؛ دارای هویت است؛ هویت ایرانی اسلامی محکم و عمیقی دارد و دل‌باخته و فریفته‌ی این و آن و بازمانده‌های تمدن منسوخ‌شده‌ی شرق و غرب نیست. نسلی است دانا، دانشمند، کارآمد، ماهر، آشنا با سبک زندگی اسلامی و سنت‌های ایرانی؛ اگر چنین نسلی باشد می‌تواند تمدن نوین اسلامی را در مقابل هجمه‌ای که هویت ایرانی - اسلامی را هدف قرار داده، بسازد (حسینی خامنه‌ای، بیانات در ۱۳۹۹/۰۵/۲۸؛ ۱۳۹۹/۰۳/۱۴؛ ۱۴۰۱/۰۲/۲۱).

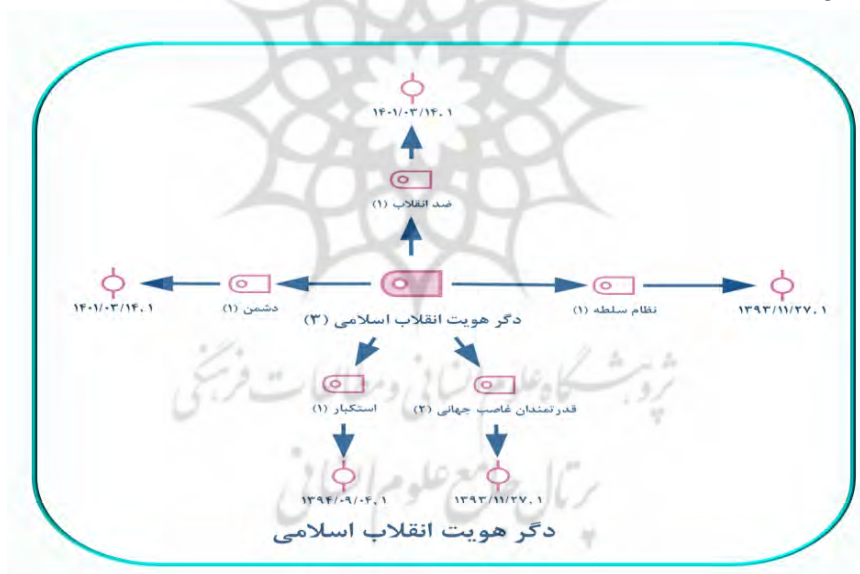

نمودار ۵. دگر هویت ایرانی اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای

۲-۷- دگر هویت انقلاب اسلامی

آیت‌الله خامنه‌ای بر این عقیده‌اند که امروز درگیری جهانی، بین حرکت استکباری و حرکت ارزشی و استقلال ملی و هویتی است که مظهرش انقلاب اسلامی است؛ چراکه انقلاب اسلامی هویتی است که صریحاً، بدون ملاحظه، با شجاعت کامل، نظام سلطه را که مبتنی بر سلطه‌گر و سلطه‌پذیر است نفی کرد. در طول تاریخ مبنای دنیای قدرتمند چپاول‌گر، همواره بر تقسیم دنیا به سلطه‌گر و سلطه‌پذیر بوده است؛ اما امروز شدیدتر

از دوران‌های گذشته است؛ چون امروز ابزارهای سلطه، قابل مقایسه با صد سال پیش، هزار سال پیش و پنج هزار سال پیش نیست؛ لذا سلطه‌گران امکان تسلط بیشتری بر مظلومان و مستضعفان دارند و از این امکان به‌طور کامل استفاده می‌کنند؛ منابع را می‌برند، فرهنگ‌ها را نابود می‌کنند؛ انسان‌ها را تذلیل می‌کنند؛ در بین ملت‌های مظلوم و محروم گرسنگی را گسترش می‌دهند و فجایع فراوان دیگر. در مقابل این حرکت، هویتی به وجود آمد به نام انقلاب اسلامی که به مبانی وحی، مبانی الهی، اخلاق الهی، حرکت الهی و آنچه قرآن با صراحت آن را بیان می‌کند متکی بود؛ این حرکت همان انقلاب اسلامی است که روزه‌روز توسعه پیدا کرده است. لذا نباید اجازه داد ضدانقلاب و دشمن از انقلاب هویت‌زدایی کرده و حقیقت انقلاب را واژگونه و غلط نشان دهد. بر این اساس، دشمن، نظام سلطه، قدرتمندان غاصب جهانی، استکبار و ضدانقلاب، به‌عنوان دگر هویت ساز هویت انقلاب اسلامی در منظومه‌ی فکری آیت‌الله خامنه‌ای شناسایی شده است (حسینی‌خامنه‌ای، بیانات در ۱۳۹۳/۱۱/۲۷؛ ۱۳۹۴/۰۹/۰۴؛ ۱۴۰۱/۰۳/۱۴).

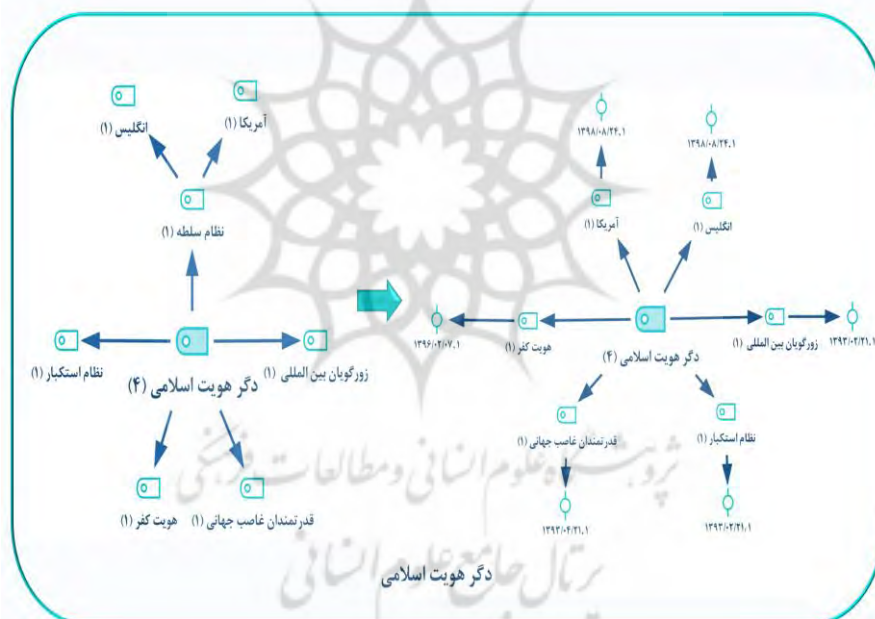
نمودار ۶. دگر هویت انقلاب اسلامی در منظومه‌ی فکری آیت‌الله خامنه‌ای

۲-۸- دگر هویت اسلامی

آیت‌الله خامنه‌ای هویت ایمانی را در مقابل هویت کفر قرار داده و بر این عقیده‌اند که این تقابل به معنای استقلال هویت ایمانی و مرزبندی هویت ایمانی است تا انسان

بتواند در مقابل هویت طاغوت و هویت کفر، خودش را حفظ کند، نگه دارد، تکمیل کند و رو به پیشرفت حرکت کند. ایشان با این بیان که «اسلام و قرآن، ملت‌های مسلمان را به ایستادن بر روی پای خود و تکیه بر هویت اسلامی - انسانی و حسن‌ظن به خداوند متعال و تسلیم نشدن در مقابل ظلم و غارتگری زورگویان بین‌المللی دعوت می‌کند، بنابراین تا وقتی که ملت ایران بر اسلام و قرآن و هدف‌های والای خود پای می‌فشارد، دشمنی‌های جبهه‌ی استکبار ادامه خواهد داشت»، دگر هویت اسلامی را تبیین کرده‌اند. بر این اساس، زورگویان بین‌المللی، قدرتمندان غاصب جهانی، هویت کفر، نظام استکبار و نظام سلطه و در ذیل آن آمریکا و انگلیس دگرهای هویت‌ساز هویت اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای شناسایی شده است (حسینی‌خامنه‌ای، بیانات در ۱۳۹۳/۰۲/۲۱؛ ۱۳۹۳/۰۴/۲۱؛ ۱۳۹۶/۰۲/۰۷؛ ۱۳۹۸/۰۸/۲۴).

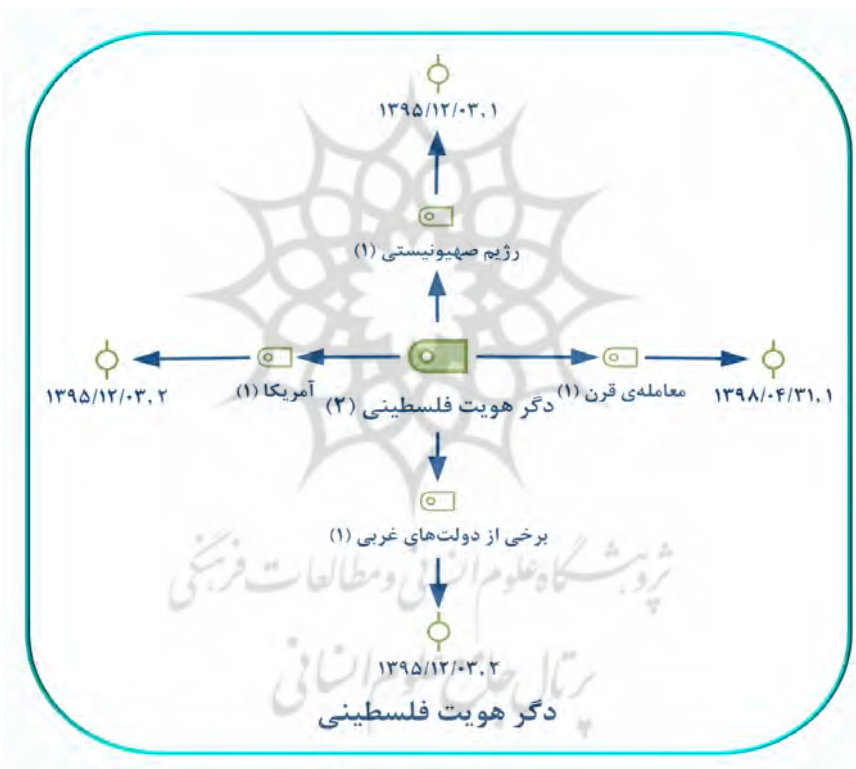
نمودار ۷. دگر هویت اسلامی در منظومه‌ی فکری آیت‌الله خامنه‌ای

۹-۲- دگر هویت فلسطینی

سرکوب و وحشیانه‌ی ملت فلسطین، دستگیری‌های گسترده، قتل و غارت، غصب سرزمین‌های این ملت و بنای شهرک در آن‌ها، تلاش برای تغییر چهره و هویت شهر

مقدس قدس و مسجدالاقصی و دیگر اماکن مقدس اسلامی و مسیحی در آن، سلب حقوق اولیه شهروندان و بسیاری از مظالم دیگر از پشتیبانی همه‌جانبه‌ی امریکا و برخی دیگر از دولت‌های غربی برخوردار است. آیت‌الله خامنه‌ای هدف از طرح خیانت‌آمیز «معامله‌ی قرن» را از بین بردن هویت فلسطینی در میان آحاد مردم و جوانان فلسطینی دانسته‌اند؛ چراکه موجودیت و هویت رژیم صهیونیستی در گرو نابودی تدریجی هویت و موجودیت فلسطین است؛ بنابراین، رژیم صهیونیستی، امریکا، برخی از دولت‌های غربی و طرح معامله قرن دگر هویت فلسطینی در منظومه‌ی فکری آیت‌الله خامنه‌ای است (حسینی خامنه‌ای، بیانات در ۱۳۹۵/۱۲/۰۳؛ ۱۳۹۸/۰۴/۳۱).

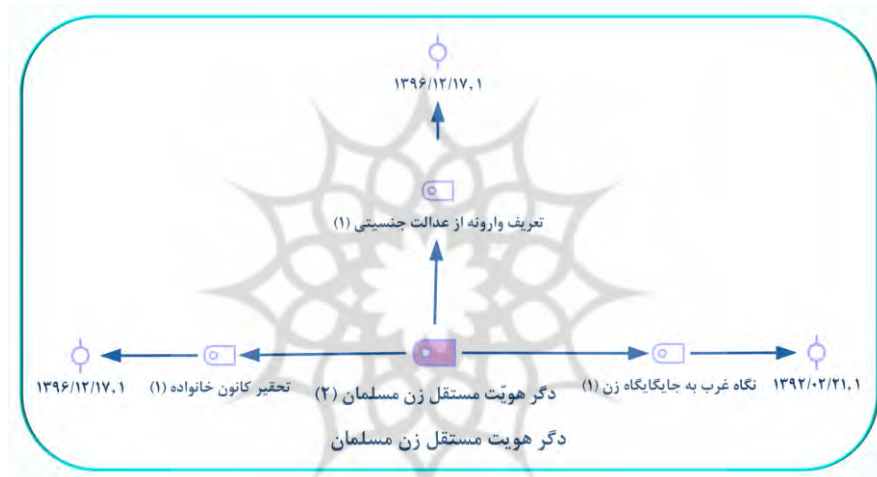

نمودار ۸. دگر هویت فلسطینی در منظومه‌ی فکری آیت‌الله خامنه‌ای

۲-۱۰- دگر هویت مستقل زن مسلمان

نوع نگاه غرب به جایگاه زن، تعریف وارونه از عدالت جنسیتی، تحقیر کانون خانواده، دگر هویت‌ساز هویت مستقل زن مسلمان از منظر آیت‌الله خامنه‌ای است؛ با این توضیح

که در نگاه ایشان، جایگاه زن و هویت و شخصیت زن، یک هویت بسیار بالا و باکرامت است. آیت‌الله خامنه‌ای و گفتمان انقلاب اسلامی، نگاه درست به زن را شناخت زن در جنسیت خودش، همان‌طور که هست، تعریف کرده و در پی رشد و تعالی زن متعلق به این جنسیت هستند. این نوع نگاه به جایگاه زن، در مقابل نگاه غرب به این جایگاه است که می‌خواهند جنسیت و زنانگی زن را از بین برده و با تحقیر «کانون خانواده» و شعار «عدالت جنسیتی» به این معنا که در همه‌ی میدان‌هایی که مردها وارد می‌شوند، زن‌ها هم باید وارد بشوند، به اعتماد زن، به حرمت و شخصیت و هویت زن خیانت می‌کنند (حسینی خامنه‌ای، بیانات در ۱۳۹۲/۰۲/۲۱؛ ۱۳۹۶/۱۲/۱۷).

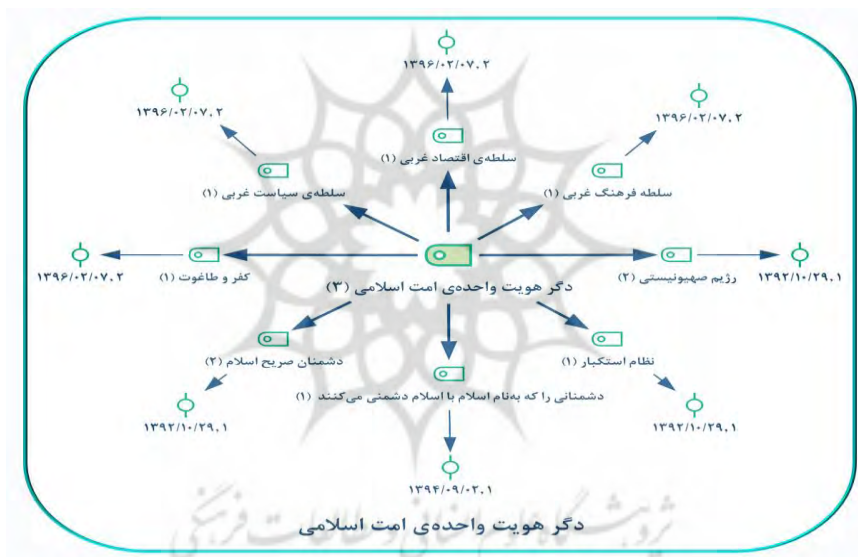

نمودار ۹. دگر هویت مستقل زن مسلمان از منظر آیت‌الله خامنه‌ای

۲-۱۱- دگر هویت واحدهی امت اسلامی

«امروز در بسیاری از کشورهای اسلامی چیزی به نام هویت اسلامی وجود ندارد؛ بله، مردم مسلمان‌اند، نماز هم می‌خوانند، روزه هم می‌گیرند، شاید زکات هم می‌دهند؛ اما مجموعه‌ی جامعه، هویت اسلامی ندارد؛ یعنی یک شخصیتی، یک حقیقت قرار گرفته‌ی درمقابل حقیقت کفر و حقیقت طاغوت وجود ندارد. لذا شما می‌بینید آن‌ها دخالت می‌کنند؛ در فرهنگ این‌ها دخالت می‌کنند، در باورهایشان دخالت می‌کنند، در اقتصادشان دخالت می‌کنند، در روابط اجتماعی‌شان دخالت می‌کنند، سیاست‌هایشان را در مشت می‌گیرند. آن وقت نتیجه این می‌شود که چون درون مجتمع اسلامی و امت اسلامی هویت واحدی وجود ندارد، دعوا به وجود می‌آید، جنگ به وجود می‌آید، تنافر

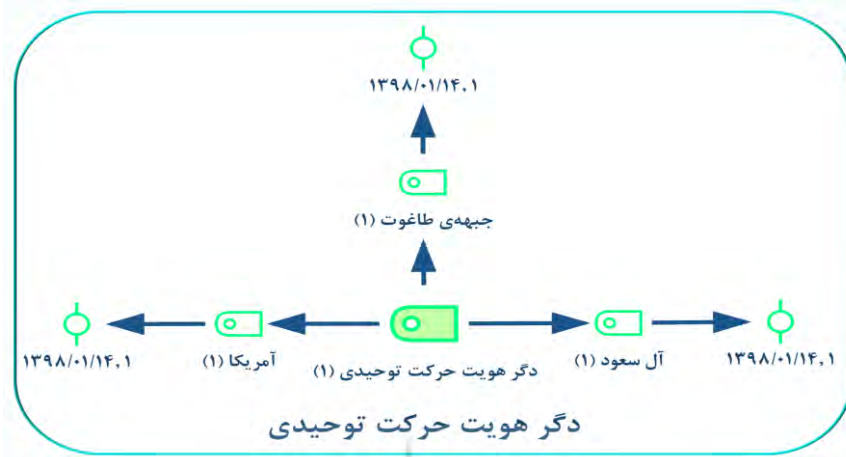
به وجود می آید، عدم تفاهم به وجود می آید؛ این [جوری] می شود. امروز دنیای کفر در صدد مضمحل کردن و نابود کردن این هویت است؛ هرچه از این هویت در هر نقطه‌ای از دنیا باقی مانده، این را می خواهند از بین ببرند». براساس کدهای استخراج شده از بیانات آیت الله خامنه‌ای در دهه‌ی اخیر، دگر هویت‌ساز هویت واحده‌ی امت اسلامی از منظر ایشان در نمودار زیر آمده است. نکته قابل توجه اینکه ایشان «دشمنان صریح اسلام» و «دشمنانی را که به نام اسلام با اسلام دشمنی می کنند»، دو لبه یک قیچی دانسته‌اند که کشورهای اسلامی در مقابل این دشمنان خطرناک باید با افزایش همکاری‌ها، از هویت و منافع خود حفاظت کنند (حسینی خامنه‌ای، بیانات در ۱۳۹۲/۱۰/۲۹؛ ۱۳۹۴/۰۹/۰۲؛ ۱۳۹۶/۰۲/۰۷).

نمودار ۱۰. دگر هویت واحده امت اسلامی از منظر آیت الله خامنه‌ای

۱۲-۲- دگر هویت حرکت توحیدی

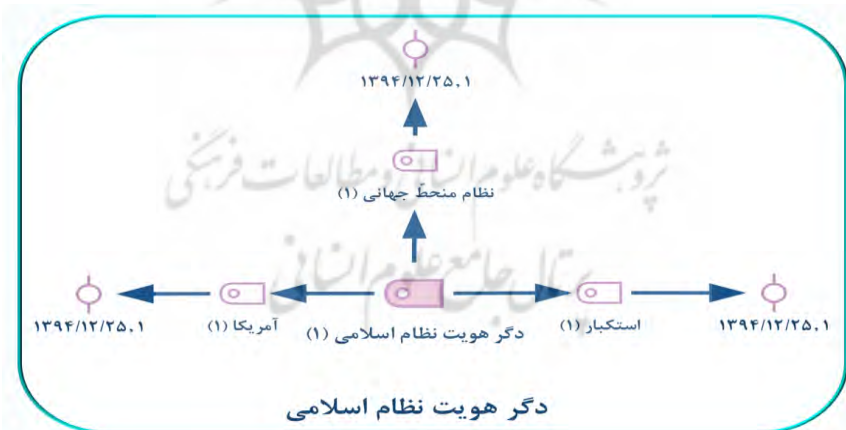
حضرت آیت الله خامنه‌ای با تأکید بر بعثت پیامبر اسلام (ص) به عنوان جامع‌ترین و ماندگارترین بعثت‌ها، انقلاب اسلامی ایران را نیز ادامه‌ی آن بعثت دانسته‌اند. ایشان علت دشمنی با نظام جمهوری اسلامی را همان خط دشمنی جبهه‌ی طاغوت با جبهه‌ی توحید عنوان کرده‌اند و بر این اصل تأکید دارند که جبهه‌ی طاغوت با اصل و هویت حرکت توحیدی مخالف است و امریکا و نوکرهای او همچون آل سعود، به کمتر از دست کشیدن از حرکت در مسیر توحید راضی نمی شوند (حسینی خامنه‌ای، بیانات در ۱۳۹۸/۰۱/۱۴).

نمودار ۱۱. دگر هویت حرکت توحیدی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای

۲-۱۳- دگر هویت نظام اسلامی

آیت‌الله خامنه‌ای با بیان این نکته که تکیه و تأکید و تکرار خطر استکبار و مسئله‌ی آمریکا از روی عادت نیست، بلکه یک احساس خطر جدی است معتقدند که اگر نظام اسلامی در قبال نظام منحط جهانی، هویت خود را از دست بدهد، شکست خواهد خورد. بر این اساس، ایشان دگر هویت نظام اسلامی را نظام منحط جهانی، امریکا و استکبار دانسته‌اند (حسینی خامنه‌ای، بیانات در ۱۳۹۴/۱۲/۲۵).

نمودار ۱۲. دگر هویت نظام اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای

۲-۱۴- دگر هویت فرهنگی

در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای قدرتمندان غاصب جهانی دگر هویت فرهنگی ملت ایران

معرفی شده‌اند. به اعتقاد ایشان، جبهه‌ای وجود دارد که سوگندخورده‌ی ریشه‌کن کردن هویت ملی و اسلامی و فرهنگی ملت ماست که باید این تهاجم را حس کرد و در جهت مقابله با آن برآمد (حسینی خامنه‌ای، بیانات در ۱۳۹۳/۰۴/۲۱).

۳- مرحله‌ی سوم، ترکیب و ادغام متن

طبق نمودار فرایند گام به گام تحلیل مضمون و تحلیل شبکه‌ی مضامین که در روش‌شناسی پژوهش آمد، مرحله‌ی سوم از تحلیل شبکه‌ی مضمون، گام نهایی تدوین گزارش، شامل تلخیص شبکه‌ی مضمون و بیان مختصر و صریح مضامین، استخراج نمونه‌های جالب و مورد توجه از داده‌ها، مرتبط کردن نتایج تحلیل با سؤال‌های پژوهش و مبانی نظری، نوشتن گزارش علمی و تخصصی از تحلیل‌ها است. این مرحله در واقع همان نتیجه‌گیری است که در ادامه، مطالب مربوط به آن با عنوان جمع‌بندی و نتیجه‌گیری آمده است.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

تعریف کیستی و چیستی خود، بر پایه‌ی شناخت «دگر» یا «غیر» نمایانگر معنای هویت است. ساخت همه‌ی اشکال هویت منوط بر استناد بر وجود دگر هویت‌ساز و غیریت با آن است. هر گفتمان سیاسی نیز با صورت‌بندی شیوه‌ای خاص برای اندیشه و عمل سیاسی و اجتماعی، افق‌ها و مرزهای هویت خویش را ترسیم کرده و به دنبال آن درصدد تشدید حس همبستگی درون‌گفتمانی و بازتابش بیگانگی در برابر دگران هویت‌ساز است؛ از این رو، گونه‌شناسی دگران هویت‌ساز گفتمان انقلاب اسلامی بسیار حیاتی است؛ زیرا موجب عیان شدن مرزهای حقیقی «خود» و «دگر» است که آن نیز با ترسیم ضدیت‌ها و راه‌ورسم اتخاذ سیاست‌ها و تصمیمات کلی، مقتضای راه‌یابی به یک هویت اصیل در ذیل گفتمان انقلاب اسلامی و استمرار و ثبات آن است. طبق یافته‌های پژوهش، نگاه باریک‌بینانه‌ی آیت‌الله خامنه‌ای به برخی از دگرهای هویت‌ساز از جمله دگر هویت ملی، دگر هویت فکری، دگر هویت تاریخی، دگر هویت مستقل زن مسلمان، نشانگر جایگاه ویژه‌ی دگر هویت‌ساز در منظومه‌ی فکری ایشان است؛ چراکه شاید در پندار برخی، چنین به نظر برسد که ایشان به‌عنوان یک اندیشمند اسلامی، هویت و دگربودگی را ناظر به اسلامیت بیان کرده‌اند؛ اما واکاوی بیانات حضرت آیت‌الله خامنه‌ای حول محور هویت و دگر هویت‌ساز این فرض را رد کرده و خلاف آن را اثبات کرده است.

طبق یافته‌های پژوهش، از بین ۲۳۴ کد اولیه‌ی احصاشده از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای برای دگر هویت‌ساز، بیشترین دگر به ترتیب برای دگر هویت ملی (۸۸ کد)؛ دگر هویت

جمهوری اسلامی (۱۵ کد)؛ دگر هویت واحده‌ی امت اسلامی (۱۳ کد)؛ دگر هویت اسلامی (۱۱ کد) و دگر هویت فکری (۱۰ کد) بوده است.

دگر هویت‌ساز از منظر آیت‌الله خامنه‌ای را می‌توان در ذیل دشمن‌شناسی ایشان نیز تبیین کرد که گاهی این اشاره به صورت مستقیم و آشکار بوده و گاهی با مضامین پنهان به آن اشاره شده است. ایشان در تبیین همه‌ی هویت‌های شناخته‌شده بر دگربودگی دشمنان تأکید کرده و دشمن را در قالب عبارت‌هایی همچون دشمن، نظام استکبار، نظام استعمار، نظام سلطه، سیاستمداران غربی، نظام منحط جهانی، جبهه‌ی طاغوت، غرب، قدرتمندان غاصب جهانی، زورگویان بین‌المللی، کمپانی‌داران بزرگ، سرمایه‌داران بزرگ، آل‌سعود، امریکا، انگلیس، رژیم صهیونیستی و... مفهوم‌شناسی کرده و به‌عنوان دگر هویتی معرفی کرده‌اند.

فراوانی دگر هویت‌ساز در مضمون دگر هویت ملی نشان از توجه خاص و ویژه ایشان بر ایرانیت در کنار هویت اسلامی دارد. ایشان در یکی از بیانات خود در اشاره به ویژگی‌های برجسته‌ی هویت ایرانی می‌فرمایند: «هویت ایرانی یک چیز عجیبی است در تاریخ؛ همه‌ی کسانی که به ایران تهاجم کردند به یک نحوی، در ایران بعد از مدتی حل شدند: زبانشان، آدابشان، فرهنگشان؛ تنها چیزی که مستثنی است، اسلام است که اسلام آمد ایران و در ایران غرق نشد، ماند و ایرانی، اسلام را از بُن دندان قبول کرد؛ والا در کشورهای مورد تهاجم عرب‌های مسلمان، هر جا رفته‌اند زبان عوض شده است؛ مصر زبانش عوض شد، فلسطین زبانش عوض شد، شامات زبانش عوض شد، زبانشان عربی شد، [اما] ایران زبانش عوض نشد، فارسی باقی ماند؛ یعنی یک چیز عجیبی است در ایران؛ این خصوصیتی است که مال کشور ما است». بر این اساس، می‌توان چنین نتیجه گرفت که هویت ایرانی و ملی در قلب منظومه‌ی فکری ایشان در باب مسئله‌ی هویت قرار دارد؛ از این رو، می‌توان فراوانی تأکید ایشان به دگر هویت‌ساز هویت ملی یا دگر هویت ایرانی را تحلیل کرد.

توجه به دگرسازی ایشان ذیل هویت واحده‌ی امت اسلامی نشانگر این معناست که ایشان اهل تشیع و اهل تسنن را نسبت به یکدیگر «دگر» ندانسته و تمام فرق و مذاهب اسلامی را در قالب یک «خود» اسلامی یا هویت واحده‌ی امت اسلامی مجتمع ساخته‌اند. رژیم صهیونیستی، نظام استکبار، کفر و طاغوت، سلطه‌ی سیاسی و اقتصادی و فرهنگی غرب و همچنین، دشمنان صریح اسلام و دشمنانی که به نام اسلام با اسلام دشمنی می‌کنند، به‌عنوان دگران هویت‌ساز برای هویت واحده‌ی امت اسلامی در

منظومه‌ی فکری آیت‌الله خامنه‌ای شناسایی شده است. ایشان همواره بر نقش این دگران در اختلاف‌افکنی بین مسلمانان جهان با هدف از بین بردن وحدت بین آن‌ها تأکید داشته‌اند؛ بنابراین، ضروری است تا با مبنا قرار دادن این دگران هویت‌ساز، دگران و دشمنان اصلی جهان اسلام را شناخت و به دنبال آن به یک تعریف مشترک از هویت واحده‌ی امت اسلامی رسید؛ چراکه در غیر این صورت، مرزهای اصیل دگرسازی‌ها جابه‌جا شده و به‌جای اتحاد در مقابله با دگران اصلی و مشترک، منجر به دگرسازی درون‌دینی خواهد شد. این دگرسازی‌های درون‌دینی منطبق با منافع دگران اصلی جهان اسلام از جمله نظام‌های استکباری و استعماری است؛ زیرا اتحاد مذاهب اسلامی و قوت یافتن جهان اسلام تهدیدی جدی برای منافع و مواضع آن‌ها به حساب می‌آید.

تأکید حضرت آیت‌الله خامنه‌ای به دگر هویت فکری در سال‌های اخیر بسیار حائز اهمیت و نشانگر چرخش دگران و دشمنان از مقابله‌ی سخت به مقابله‌ی نرم است؛ در واقع، دشمنان از یک سو با ایدئولوژی‌زدایی که همان هویت‌زدایی است و از سوی دیگر، با تحمیل فرهنگ غربی در صدد از بین بردن هویت فکری جوامع هستند که این هویت فکری برای ملت ایران دارای زیربنای اسلامی است. ایشان از این تهاجم دشمنان با عنوان «سلطه‌ی نواستعماری غربی» نام برده و اهمیت مقابله با آن را گوشزد کرده‌اند.

همچنین، تعریف یک هویت مستقل برای زن مسلمان از نقاط برجسته‌ی حاصل از پژوهش حاضر است. زن در گفتمان انقلاب اسلامی و در نگاه امامین انقلاب دارای چنان جایگاه برجسته‌ای است که قطعاً غرب را توانایی تاب‌آوری آن نیست. انقلاب اسلامی زن را از ابزاربودگی خارج کرده و به آن یک هویت مستقل، برجسته و باکرامت قائل است. این نگاه حساسیت و مقابله‌ی غرب را برانگیخته است و آن‌ها سعی دارند با تحقیر کانون خانواده و نقش مادری زنان و با تعریف وارونه از عدالت جنسیتی و...، نگاه غرب به جایگاه زن را نگاه برتر جلوه دهند؛ لذا ضروری است تا دگران هویت مستقل زن مسلمان شناسایی شده و با تبلیغ و تبیین نگاه انقلاب اسلامی به جایگاه رفیع زنان، هویت اصیل زنان را احیا کرد.

در این پژوهش سعی بر آن بوده است با ارجاع به بیانات و رهنمودهای آیت‌الله خامنه‌ای، دگران هویت‌ساز از منظر ایشان گونه‌شناسی شود که نتایج اجمالی آن به صورت نمودار نشان داده شده است؛ اما بسط و شرح همه‌ی ابعاد و مؤلفه‌های آن در این نوشتار مقدور نبوده و آثار و پژوهش‌های بیشتری را می‌طلبد تا هر یک از دگرهای هویت‌ساز به صورت جداگانه و در یک پژوهش مستقل واکاوی شود.

منابع

- آجیلی، هادی (۱۳۹۷). جهانی شدن، تکثر هویتی و نسبت آن با جامعه‌ی ایرانی معاصر». فصلنامه‌ی جستارهای سیاسی معاصر، سال نهم، شماره‌ی ۳، پاییز: ۱-۲۶.
- آقاسی، آناهیتا؛ بنی‌هاشمی، سیدمحسن؛ عقیلی، سید وحید (۱۴۰۰)، «تحلیل مضمون هویت فرهنگی در اندیشه‌ی آیت‌الله سید علی خامنه‌ای». فصلنامه‌ی نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان، سال یازدهم، شماره ۲، تابستان: ۱۷۶-۱۵۵.
- ابراهیمی، خدایار (۱۳۹۰). «بی‌هویتی و خودباختگی فرهنگی؛ با مروری بر اندیشه و کلام امام خمینی ره»، فصلنامه‌ی پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی، سال اول، شماره‌ی ۳، بهار: ۳۳-۶۰.
- احمدلو، کاووس (۱۳۹۲). مؤلفه‌های هویت اسلامی و ایرانی در اندیشه‌ی آیت‌الله خامنه‌ای. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد. دانشگاه شاهد. دانشکده‌ی علوم انسانی، گروه علوم سیاسی و مطالعات انقلاب اسلامی.
- افتخاری، اصغر؛ پناهی، محمدحسین (۱۳۹۸). «تأثیر چالش‌های هویتی دهه‌ی چهارم انقلاب بر امنیت اجتماعی جمهوری اسلامی ایران (با تأکید بر رهنمودهای آیت‌الله خامنه‌ای)». فصلنامه‌ی امنیت‌پژوهی، سال هجدهم، شماره ۶۶، تابستان: ۷۸-۵۵.
- اکوانی، سید حمدالله (۱۳۹۱). «زبان و هویت در میدان رسانه‌ای غرب: ایران به مثابه دیگری». فصلنامه‌ی مطالعات ملی، سال سیزدهم، شماره ۵، پاییز: ۲۹-۵۲.
- امیدی، علی؛ احمدی‌نژاد، حمید (۱۳۹۷). «غیرت‌سازی خاکستری در شاهنامه‌ی فردوسی براساس نظریه‌ی لاکلاو و موفه». فصلنامه‌ی مطالعات ملی، سال نوزدهم، شماره‌ی ۲: ۴۲-۲۳.
- برزگر، ابراهیم (۱۳۷۹). «صراط، ضابطه‌ی هویت در اندیشه‌ی ورزی امام خمینی (ره)». فصلنامه‌ی مطالعات ملی، سال دوم، شماره‌ی ۵، پاییز: ۱۵۸-۱۳۵.
- بهروزک، غلامرضا (۱۳۸۵). «جهانی شدن و سرانجام نزاع گفت‌مان‌ها (نقد و بررسی تحلیل گفتمانی جهانی شدن)». فصلنامه‌ی علوم سیاسی، سال نهم، شماره‌ی ۳۶، زمستان: ۷۲-۳۷.
- بیدارمنش، محمد (۱۳۸۹). جهانی شدن و فرهنگ تشیع، فرصت‌ها و محدودیت‌ها. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد. دانشگاه باقرالعلوم علیه‌السلام. دانشکده‌ی علوم سیاسی.
- پیرانی، شهره؛ زاهد، غفاری (۱۴۰۱). «تحلیل مضامین سرودهای ملی انقلابی کشورهای ایران، روسیه و فرانسه». فصلنامه‌ی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، سال هجدهم، شماره‌ی ۱، پیاپی ۶۶، بهار: ۶۹-۴۱.
- چلپی، مسعود (۱۳۷۴). جامعه‌شناسی نظم. تهران: نشر نی.
- خرمشاد، محمداقبر؛ کلانتر مهرجردی، علیرضا؛ صولتی، حسین (۱۳۹۶). «گفتمان هویت ملی اسلام‌گرایی در عصر پهلوی دوم و جمهوری اسلامی (بررسی اندیشه‌ی شهید مرتضی مطهری و آیت‌الله سید علی خامنه‌ای)». فصلنامه‌ی رهیافت انقلاب اسلامی، سال یازدهم، شماره ۲۸، بهار: ۸۹-۱۱۲.
- رجبی اسفنجانی، مهدیه (۱۳۹۹). دلالت‌های سیاسی لعنت و هویت‌سازی در اندیشه‌ی سیاسی اسلام. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد. دانشگاه علامه طباطبایی. دانشکده‌ی حقوق و علوم سیاسی، گروه علوم سیاسی.
- رهر، عباسعلی؛ رجبی، مهدیه (۱۳۹۷). «تیپولوژی هویتی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای». فصلنامه‌ی علوم خبری، سال هفتم، شماره‌ی ۲۷، پاییز: ۱۰۰-۷۹.
- سایت دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله العظمی خامنه‌ای: khamenei.ir
- سلگی، محمد؛ صالح‌صدق‌پور، بهرام؛ حیدری، حسین؛ آقاپور، احسان (۱۳۹۷). «تحلیل عناصر و مؤلفه‌های هویت فردی در ایران». فصلنامه‌ی راهبرد اجتماعی فرهنگی، سال هفتم، شماره‌ی ۲۷، تابستان: ۳۳۵-۲۹۹.
- شمسینی غیاثوند، حسن؛ صادقی، محسن (۱۳۹۵). «مؤلفه‌های هویت سیاسی در گفتمان مقام معظم رهبری».

- فصلنامه‌ی منافع ملی، سال اول، شماره ۴، تابستان: ۹۳-۷۵.
- شیخ‌زاده، محمد؛ بنی‌اسد، رضا (۱۳۹۹). تحلیل مضمون: مفاهیم، رویکردها و کاربردها. تهران: لوگوس.
- عابدی جعفری، حسن؛ تسلیمی، محمدسعید؛ فقیهی، ابوالحسن؛ شیخ‌زاده، محمدحسن (۱۳۹۰). «تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی». *دوفصلنامه‌ی اندیشه‌ی مدیریت راهبردی*، سال پنجم، شماره ۲، پیاپی ۱۰، پاییز و زمستان: ۱۹۸-۱۵۱.
- غفاری، مصطفی (۱۳۹۰). «بیداری اسلامی در اندیشه‌ی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی): چالش هویت اسلامی و ساختار سیاسی در خاورمیانه». *دوفصلنامه‌ی ره‌آورد سیاسی*، سال هشتم، شماره ۳۲، تابستان: ۹۱-۱۲۰.
- قلی‌پور، اکبر (۱۳۸۹). *آسیب‌شناسی هویت ملی در ایران*. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد. دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره). دانشکده‌ی علوم اجتماعی. گروه علوم سیاسی.
- کریمی‌فرد، حسین (۱۴۰۱). «تبیین معنایی - هویتی الگوی پیشرفت اسلامی - ایرانی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای». *فصلنامه‌ی سیاست متعالیه*، سال دهم، شماره ۳۷، تابستان: ۲۰۲-۱۷۹.
- معین، محمد (۱۳۷۶). *فرهنگ پنج‌جلدی معین*. تهران: امیرکبیر.
- منشادی، مرتضی؛ بهرامی عین‌القاضی، وحید (۱۳۹۵). «زمینه‌های تداوم هویت ایرانی در روایت‌های شاهانه». *فصلنامه‌ی مطالعات ملی*. سال هفدهم، شماره ۶۵، بهار: ۳۸-۳۳.
- منشی‌زادگان، آرش؛ داودی، علی‌اصغر؛ گازرانی، سعید (۱۴۰۱). «تحلیل گفتمانی استکبارستیزی در اندیشه‌ی آیت‌الله خامنه‌ای از منظر پساساختارگرایی». *فصلنامه‌ی مطالعات راهبردی بسیج*، سال بیست و پنجم، شماره ۹۴، بهار: ۱۸۱-۱۵۳.
- نظری، علی‌اشرف (۱۳۸۵). «پست‌مدرنیسم و هویت سیاسی». *فصلنامه‌ی مطالعات ملی*. سال هفتم، شماره ۲۷، پاییز: ۱۳۶-۱۱۵.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی